

**T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ**

**ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
DOĞU ROMA (BİZANS) DÖNEMİ**

Prof. Dr. Kıymet GİRAY

Kasım 2009

ANKARA

2. Doğu Roma (Bizans) Dönemi

Anahtar Kelimeler: Doğu Roma, Bizans, Mimari, Sanat.

Roma İmparatorluğu, özellikle 3. yüzyılda Kuzey Afrika'dan Mezopotamya'ya Batı Avrupa'dan Basra Körfezi'ne ulaşan sınırları sebebiyle çeşitli idari sorunlar ve karışıklıklarla karşılaşır. Büyük Konstantin imparatorluğun geniş topraklarını kontrol altına almak için başkenti, Roma'dan daha doğuya, iki kıtanın birbirine en yakın olduğu noktadaki eski bir Yunan şehir devletinin yer aldığı Byzantium'a 11 Mayıs 330 tarihinde taşıyarak bu yeni başkente kendi adından hareketle Konstantinopolis ismini verir.

İmparator I.Theodosius 395 yılında Roma İmparatorluğu'nu idari olarak Doğu ve Batı olmak üzere iki bölüme ayırarak Bizans imparatorluğunun temellerini atar. Onun ardından bu şehir ta ki 1453'deki Türk fethine kadar imparator XI. Palailogos'un surlar üzerinde öldürülmesine dek yaklaşık 1100 yıl boyunca sürecek Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi haline gelerek zamanının en büyük şehirlerinden biri olur. 19. yüzyıl tarihçilerinin Bizans olarak adlandırdığı bu devlet aslında Roma İmparatorluğu'nun doğu bölümüdür.

Batı'daki imparatorluk barbar kavimlerin saldırılarıyla yıpratılıp dağılırken, doğudaki devlet yeni bir dinin ve kültürün eski Roma gelenekleri üzerinde filizlenmesiyle gelişir. Bilhassa 6. yüzyıldan itibaren Grekçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi ve imparatorluğun çevresindeki kültür çevreleri Anadolu başta olmak üzere bir potada eriyerek yeni bir kültür ve sanat birikiminin meydana gelmesini sağlar.

Bizans medeniyeti daha sonraları siyasi ve idari reformlarına rağmen temelde Roma imparatorluğu devlet sistemine sahip, başlangıçta Latince sonraları ise tamamen Grekçenin konuşulduğu ve 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiş bir yapıya ve topluma sahiptir. Bizans Sanatı bu topluluğun var olduğu tüm bu coğrafyada şekillenen ve Roma kültür ve medeniyetinin geleneklerini, doğu Akdeniz kültürleriyle bütünleştirerek yapılandıran ana kaynağı Anadolu olan bir sanat hareketidir.

Bizans Sanatı ve Mimarisi birbirinden farklı özellikler göstererek ayrılan üç esas devir halinde karşımıza çıkar. Bunlardan ilki (330–726) Konstantinopolis'in başkent olmasından tasvir kırıncılık akımının başladığı 726 yılına dek süren Erken Bizans Dönemi'dir. İkonoklazma yılları (726–842) sanat ve özellikle tasvir bakımından bir kesinti dönemidir. Tasvir yasağının kilise lehine sonuçlanmasından sonra Orta Bizans Dönemi (842–1204) başlar ve 1204'de İstanbul'un Latinler tarafından işgaline kadar sürer. Son Bizans Dönemi ise (1261–1453) Mikhael Palailogos'un İstanbul'u yeniden ele geçirmesinden itibaren başlar ve 1453'deki Türk fethine kadar devam eder.

Kaynak (Source):

Cormack, R., *Byzantine Art*, London 2000.

Eyice, S., "Türkiye'de Bizans Sanatı", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1982, s. 514–564.

Krautheimer, R., *Early Christian and Byzantine Architecture*, (Forth Ed.) New Haven and London 1986.

Mango, C., *The Art of Byzantine Empire 312–1453*, (Fifth Ed.) Toronto 2007.

Mathews, T.F., *The Art of Byzantium*, London 1998.

Rice, D.T., *Art of the Byzantine Era*, (Second Ed.), London 1997.

Runciman, S., *Byzantine Civilization*, New York 1956.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan/Emeği GEÇEN	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Kıymet GİRAY/ Dr. Serkan SUNAY	Prof. Dr. Kıymet GİRAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN

2.1. Anadolu'da Erken Devir Hristiyan Sanatı

Anahtar Kelimeler: Erken Hristiyan, Bizans, Mimari, Sanat, Anadolu.

Bizans Devleti'nin başlangıçta Suriye ve Filistin de dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz, Anadolu ve Yunanistan topraklarına, sonrasında Roma İmparatorluğu'nun egemen olduğu Avrupa'nın batı bölümü ile Kuzey Afrika kıyılarına egemen olduğu görülür. Bu toprakların içerisinde doğu ile batı dünyası arasında bir köprü konumundaki Anadolu en stratejik olanıdır. Bizans sanatı ve mimarisi bakımından başkent İstanbul en önemli eserlerin yapıldığı şehir olmak üzere Anadolu'da İznik, Efes, Likya bölgesi, Antalya Mersin arasındaki güney kıyıları, Antakya ve çevresi, Kapadokya, Konya, Karaman, Karadağ Binbir kilise başlıca merkezler arasında sayılabilir.

Bizans sanatı, tarihsel süreçte siyasi gelişmelere paralel ilk, orta ve son olmak üzere üç devri halinde incelense de esasen her devir arasında bazı kesintiler veya geçiş aşamaları vardır. Bizans sanatının Roma sanatı ve mimarisinden ayrılarak kendi özgün karakterini yarattığı ilk devrin kesin bir tarih ayırımı yapılamaz. Hristiyanlığın ve doğu kültürlerinin etkisini de barındıran 4–5. yüzyılları kapsayan bu dönem bir geçiş devridir ve Erken Hristiyan sanatı çerçevesinde incelenir.

Hristiyanlığın resmî kabulünden önce bu devirdeki dini mimariyi tipolojik olarak sınıflandıracak bilgi henüz yoktur. Bilinen en eski eser ise Suriye'de Salihîye yakınlarında Fırat nehri kıyısındaki Duro-Europos'tadır. Burada 256 yılı öncesine tarihlenen Domus-ecclesiae adı verilen bir evin bir odası halindeki ibadet mekânı mimari bakımdan önemli özellikler sergilemese de Hristiyanlığın yasaklandığı devirde de çeşitli ibadet mekânlarının yapıldığını gösterir. Anıtsal nitelikteki eserler ise Hristiyan inancının serbest bırakılmasından sonra görülmeye başlar. Bu devrin en önemli ve yaygın yapı tipi basilikalardır.

Basilikalar Roma devrinde çarşı, borsa binası gibi ticari amaçlara yönelik veya yargılama ile ilgili ihtiyaçlara cevap veren profan binalar halinde inşa edilmiştir. Bu yapı şeması, yeni inançtan doğan farklı anlayışların oluşturduğu birtakım değişikliklerle kilise mimarisinin erken devrinde çok sayıda görülür ve çeşitli tiplerle sınıflandırılabilir. Bunlar özellikle oran, ölçü ve malzeme karakteriyle İlk Çağ esaslarını benimser ve bunlara Helenistik Basilikalar adı verilir.

Helenistik Basilikalar üç, beş nefli veya transeptli plan şemasına sahip olabilir. Bunlardan Roma'daki Laterano (313?), St. Peter (324–346), Ravenna'daki St. Apollinare in Nuovo (5.yy.sonu–504), St. Apollinare in Classe (526–535), Selanik'deki Acheiropoietos (4.-5.yy), Hagios Demetrios (412–413) Avrupa'daki başlıca eserlerdir. İstanbul'daki Ayasofya (4.yy), St. John Studios (463), Acem Ağa Mescidi (5.yy ortası) ile Topkapı Sarayı 2. avlusundaki Anonim Basilika bu tipin başkentteki temsilcilerindendir. Anadolu'da, Side'de deniz kıyısındaki basilika (4.yy. sonu–5.yy. başı), Efes Meryem (4.yy.), İznik Ayasofya (5.yy?), Silifke Meryemlik Aya Thekla (480?), Erdemli Kanlıdivane Basilikalrı (5–6.yy. ?) ile Silifke Cambazlı (5–6.yy), Perge A ve Perge B (5–6.yy) binaları Helenistik basilikalardır.

Erken devirde ayrıca haçvari plan şemasında yapılmış basilikalar da vardır. Bunların bir kısmı ahşap konstrüksiyon çatılı bir kısmı ise kubbelidir. Halep yakınındaki Qal'at Simon Manastırı Kilisesi (480–490), Antakya civarındaki Symeon Stylites Manastırı Kilisesi (541–565) ile Gerasa Martirler Kilisesi (464–465) ahşap örtülü yapılarıdır. Ephesos St. John Kilisesi ise farklı inşa dönemleri sonucunda kubbeli bir örtü sistemine sahiptir. Kubbeli basilikalar

arasında Mut Alahan/Alacahan Manastırı Doğu Kilisesi (5-6.yy), Meryemlik Basilikası (477–491), Antakya Panaghia Kilisesi (6.yy. sonu) , Hieropolis Kilisesi (535-540) sayılabilir. İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi ise bu tip içerisinde çok farklı bir yere ve öneme sahiptir.

Erken Hıristiyan ve Bizans Sanatında basilikalar dışında da farklı yapı tipleri mevcuttur. Bunlar da İlkçağ binalarında daha önceden karşımıza çıkan yapı tipleridir. Kare, poligonal plan şemalarında çeşitli yapılar ile daire planlı rotundalar ve merkezi plan ortaya koyan kubbeli binalar dikkati çeker. Roma'daki Constantine Vaftizhanesi (430–440), St. Stefano Rotundası (5.yy 2.yarısı) ile Kudüs'deki Golgotha Anastasis Rotundası (325–36), Betlehem Nativity/ Doğum Kilisesi (6.yy) bu tip yapıların öncüsü olarak kabul edilir. Ravenna'da ve Selanik'te de benzer yapılar inşa edilmiştir. Başkente de Acemağa Lala Hayrettin Mescidi, Samatya'da Karpos ve Papylos ve Sultanahmet Hagia Euphemia martiriumları, Balabanağa Mescidi, Bakırköy Vaftizci Yahya Kilisesi, Ayasofya Vaftizhanesi ve Hazine Dairesi ilk akla gelen eserlerdendir. Bursa'da Gümüşlü Kubbe, Binbirkilise Madenşehir 10 no.lu yapı, Binbirkilise'de 8 no.lu eser, Hieropolis Oktagonu bu tarz yapılardandır.

Biçim (Format):

Aksaray Güzelyurt Anonim Kilise

Kaynak (Source):

Cormack, R., Byzantine Art, London 2000.

Eyice, S., "Türkiye'de Bizans Sanatı", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1982, s. 514–564.

Krautheimer, R., Early Christian and Byzantine Architecture, (Forth Ed.) New Haven and London 1986.

Mango, C., The Art of Byzantine Empire 312–1453, (Fifth Ed.) Toronto 2007.

Mathews, T.F., The Art of Byzantium, London 1998 .

Rice, D.T., Art of the Byzantine Era, (Second Ed.), London 1997.

Runciman, S., Byzantine Civilization, New York 1956.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan/Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Kıymet GİRAY/ Dr. Erkan SUNAY	Prof. Dr. Kıymet GİRAY	Prof. Dr. Hale KÜNÜÇEN